

DOI 10.31865/2414-9292.24.2025.348445

УДК 7.038.53(477):316.75:355.01

ВИТОКИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ОБОРОННОЇ СВІДОМОСТІ

Олена Скрипниченко,
заступник директора, учитель мистецтва,
Слов'янський заклад загальної середньої освіти I-III ступенів № 17
Слов'янської міської ради Донецької області
Слов'янськ, Україна
ORCID ID 0009-0001-9048-631X
elenaskripnichenko3@gmail.com

Анотація. У статті досліджено роль сучасного українського мистецтва у формуванні української національної ідентичності та оборонної свідомості. Комплексний методологічний підхід дозволяє стверджувати, що сучасне українське мистецтво бере свій початок у традиційному народному мистецтві, яке зародилося разом із традиційними заняттями українського народу, зокрема й хліборобством. Важливим підґрунтям українського мистецтва є традиційні ментальні цінності: родина, природа, праця. Українська традиційна культура є стійкою та адаптивною системою, саме завдяки цьому сучасне українське мистецтво залежно від соціально-політичної ситуації швидко трансформується та починає транслювати необхідні суспільству наративи. У статті визначено ключові вектори розвитку сучасного українського мистецтва та його особливості. Актуалізовано потенціал сучасного українського мистецтва у формуванні української національної ідентичності та оборонної свідомості як виклику часу.

Ключові слова: традиційне українське мистецтво; сучасне українське мистецтво; витоки сучасного українського мистецтва; українська національна ідентичність; оборонна свідомість.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Відсутність тривалих традицій національно-патріотичного виховання, головною метою якого є формування української національної та громадянської ідентичності, зумовлена передусім такими аспектами: відносна «молодість» сучасної української держави, тривалі періоди бездержавності та перебування українських земель у складі різних держав, відверто політично заангажовані дослідження української історії та культури і недостатня увага до чинників, які мають хоч і опосередкований, але дуже потужний вплив на формування української національної ідентичності. Культивування політично зумовлених досліджень історії та культури створювала підґрунтя для формування почуття меншовартості серед громадян України, інформаційний простір постійно заповнювався концептом «молодшого брата», а культурно-мистецькі проекти, масова культура та мистецтво цілеспрямовано підкріплювали шкідливі для

української ідентичності наративи.

У новітній історії перед нашим народом постали дуже важкі випробування: тривала гібридна війна, анексія частини території, створення квазідержавних утворень на тілі України, повномасштабне вторгнення. Усе це стало можливим, зокрема, через тривалий вплив держави-агресора на культурному рівні: в освітньому, науковому та мистецькому просторах. Зважаючи на це, сьогодні варто не просто інтенсифікувати роботу з національно-патріотичного виховання, а є нагальна потреба в розбудові комплексного виховного середовища (Дубяга, 2022), одним зі складників якого неодмінно має бути мистецтво, адже саме воно дає змогу наповнити простір, який оточує людину, змістом і впливати на її світогляд та світосприйняття.

У наукових колах досі відсутня єдина та зважена позиція щодо витоків нашого мистецтва та його ролі в процесі самоідентифікації українців, хоч саме воно останнім часом має ключове значення у формуванні національної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання національно-патріотичного виховання та формування української національної ідентичності постало у фокусі уваги дослідників порівняно нещодавно. Не маючи на меті докладно аналізувати етапи розвитку цього процесу, лише зазначимо, що відлік нового етапу в дослідженні цієї проблематики доцільно починати з 2014 року. Актуалізація цього аспекту була зумовлена саме зовнішнім впливом: агресивними діями росії проти України. З цього часу в літературі почали активно з'являтися наукові розвідки щодо ролі мистецтва, мови, культури та інших чинників у формуванні ідентичності.

Розглядаючи роль мистецтва Т. Касьян зауважує, що воно є своєрідним кодом, який забезпечує національну ідентифікацію. Водночас сучасні глобалізаційні процеси значно перешкоджають збереженню народного мистецтва й у такий спосіб загрожують зникненню його самобутності, а відтак це створює умови для викривленої самоідентифікації. Дослідниця підкреслює, що українському народу притаманна емоційність та етнічна духовність у творчості, тому мистецтво має дуже потужний потенціал у збереженні національної ідентичності, адже підкріплюється історичними коренями українського етносу (Касьян, 2018).

Заслуговує на увагу доробок Б. Мазура (2020), котрий сфокусував науковий пошук на впливові сучасного мистецтва на становлення свідомості суспільства. Автор наголошує на багатовіковій історії розвитку сучасного українського мистецтва, на його провідній ролі для суспільства як відображення

духовного світу та ментальності народу. Враховуючи багатогранність феномену «мистецтво», дослідник наголошує на його змінному функціоналі залежно від викликів, що постають перед суспільством. У цьому аспекті не можна не погодитися з Б. Мазуром, адже культурна дійсність завжди швидко адаптується до змін і віддзеркалює ті потреби, які є трендовими саме в цей період. Науковець підкреслює, що сучасне українське мистецтво є багатошаровим та виконує великий спектр функцій, серед яких історико-культурна, соціальна, ідеологічна, моральна та ін. І неодмінно мистецтво виступає як інструмент формування свідомості, а відтак – ідентичності (Мазур, 2020).

Порівняльний аналіз представлення культурної спадщини та національної ідентичності в мистецтві країн Балтії та України, здійснений А. Дяченко (2023), дає підстави стверджувати, що культурна спадщина, зокрема й мистецтво, є акумульованим маркером ідентичності нації. Спільне авторитарне радянське минуле породило низку тотожних наративів у мистецтві. Здобуття незалежності привело до активізації внутрішнього руху в напрямку своєї культурної ідентичності. У цьому процесі дослідниця вбачає спільні риси, наприклад, активне використання традиційної символіки, знаків, кольорів, релігійності, пошуки прадавніх сенсів тощо. Водночас кожна з культур має свої особливості. Сучасне українське мистецтво, відповідаючи на виклики сьогодення (зокрема війну в країні), тяжіє до народної культурної спадщини, накопичуваної протягом століть, і прагне наповнити цей спадок новим змістом, який безпосередньо буде створювати умови для новітнього розвою ідентичності нації (Дяченко, 2023).

Досліджуючи українську культурну ідентичність крізь призму культурної політики та національної стійкості, Ж. Денисюк (2025) дійшла висновку, що в умовах кризи, викликаній війною, національна стійкість базується передусім на історичній пам'яті та культурній самобутності. На думку дослідниці, саме потужний культурологічний вимір стійкості українців є підґрунтям для розвитку країни та створює умови для зв'язку між поколіннями (Денисюк, 2025).

Попри значну активізацію наукових пошуків у царині розробки проблематики ролі та впливу мистецтва на формування української національної ідентичності та оборонної свідомості вважати це питання вичерпаним недоречно. Адже відсутні узагальнювальні праці навіть на рівні статей, у науковому середовищі не дійшли згоди щодо визначення ролі мистецтва в процесі становлення та розвитку ідентичності, разом зі збільшенням уваги до цієї проблематики не відбулося зростання кількості фундаментальних досліджень.

Формулювання цілей статті. Провідною метою статті є дослідження витоків сучасного українського мистецтва, окреслення його особливостей та

встановлення ролі й характеру впливу на формування української національної ідентичності та оборонної свідомості.

Методика дослідження. Для досягнення визначеної мети було застосовано комплексний методологічний підхід: теоретико-аналітичний метод застосовано для аналізу наявних наукових джерел щодо порушеної проблематики; прийомом історичної ретроспективи послуговувалися для визначення особливостей розвитку українського мистецтва в минулому з подальшим встановленням впливу на сучасність та прогнозом розвитку в майбутньому; порівняльний аналіз дозволив зіставити вплив українського мистецтва на формування української національної ідентичності в різні періоди.

Результати дослідження. Передусім необхідно окреслити ключові диспозиції, зокрема й щодо визначення терміна «мистецтво». Наголосимо, що в науковій літературі спостерігається яскравий плюралізм щодо поняття «мистецтво», багато вчених у процесі його визначення оперують різними категоріями та актуалізують ті його аспекти, які відображають саме їхній напрям досліджень. Ця ситуація не є чимось новим та винятковим для сфери наукової діяльності. Водночас для подальшого розгляду проблематики доцільно конкретизувати визначення, яке лежить в основі пропонованого дослідження. Найбільш вдалим, на нашу думку, є формулювання, запропоноване Т. Касьян: «Мистецтво – форма суспільної свідомості, в основі якої лежить образне відображення явищ дійсності, насамперед життя людини, усіх сукупностей людських стосунків, характерів, переживань» (Касьян, 2018). Отже, мистецтво торкається емоційно-чуттєвої сфери людей та суспільства. Матеріальне, що оточує кожну людину, формує побутовий рівень, тоді як емоційно-чуттєва сфера кристалізує нашу духовну складову. Українська національна ідентичність, безумовно, є цінністю саме духовної культури. Звідси випливає, що мистецтво є одним із важелів впливу на формування української національної ідентичності.

Мистецтво здатне впливати безпосередньо на світогляд людини, тому може бути використане як інструмент державної політики з позитивною конотацією, але водночас воно може стати зброєю в інформаційній або, у нинішніх реаліях, у гібридній війні. Сучасне українське мистецтво, як і мистецтво будь-якого іншого народу, бере свій початок із часів етнотворення, відповідно, розглядати його як реакцію виключно на ситуацію сьогодення недоцільно. Збереження традицій народного мистецтва, яке є базисом сучасного, значною мірою суголосне особливостям збереження історичної пам'яті. Оскільки вона стала одним із важливих компонентів гібридної війни (Дубяга, 2018), можемо констатувати, що мистецтво також може виступати важливим

чинником інформаційної зброї, спрямованої проти української державності.

Українське мистецтво має глибокі витoki. У наукових колах точаться дискусії щодо давності виникнення його традицій, а також щодо культурного сліду, який залишили в українському традиційному мистецтві звичаї та світоглядні уподобання племен, народів, народностей, що проживали на території України протягом віків. Давність і неперервність культурних, і зокрема мистецьких, традицій підтверджується зокрема й наявністю значної кількості архаїчних елементів, притаманних культурному шару індоєвропейської родини народів (Залізник, 2019).

Серед таких давніх рис варто виділити землеробську тематику. Світоглядні уявлення, притаманні осілому землеробському способу життя, наскрізною лінією проходять крізь численні твори мистецтва: і музичного, і образотворчого, і танцювального. Прикметами й обрядовими діями, пов'язаними із землеробством, наповнено невичерпне джерело зразків словесної творчості: казок, легенд, приказок тощо. Мистецькі твори оспівують працелюбність як одну з головних чеснот українців, красу й силу природи як важливу складову добробуту землероба, виражений спосіб життя українського села.

Важливим архетипом українського мистецтва є також релігійність: християнська і, що більш важливо, календарна дохристиянська. Християнську компоненту вбачаємо в побожності українця, послідовному розмежуванню етичних категорій добра і зла, суголосності традиційної поведінки з християнськими заповідями. Календарна релігійність є, на наш погляд, більш давньою. Календарні обряди й звичаї нерозривно пов'язані з тривалими спостереженнями праукраїнців за колообігом сонця, зміною пір року, а відтак – із впливом цих природних явищ на урожайність і добробут. Крім того, традиційна календарна обрядовість стала міцним підґрунтям для більш пізніх християнських настанов. Життя українця-землероба окреслювалося колом річних свят зі своїми обрядами, піснями, театралізованими постановками, іншими мистецькими проявами, які були покликані принести добробут, збільшити врожай, захистити від лиха.

Отже, витoki українського мистецтва вбачаємо в періоді зародження та розвитку землеробства на наших землях.

Зазначимо, що широкий спектр узвичаєних архетипів мистецтва будь-якого народу в різні історичні періоди актуалізується залежно від викликів, що виникають у цей період (Дяченко, 2023), адже мистецтво досить швидко адаптується до історичної кон'юнктури, відповідаючи на запити суспільства. Пострадянське українське мистецтво демонструє внутрішнє прагнення

суспільства до пошуку своєї культурної ідентичності. Відбувається переосмислення історичного буття, його інтерпретація та творення на цій основі мистецтва із сучасним змістовим наповненням традиційних образів і символів. На перший план виходять загальнолюдські цінності: родина, любов, працелюбність, краса природи тощо. Водночас глобалізаційні процеси та євроінтеграційні прагнення українців привносять в українське мистецтво світові тенденції: глобалізація та мультикультуралізм, технології та нові медіа, соціальна та політична свідомість, концептуальне мистецтво та інтерпретація, критика споживчої культури, інклюзивність та участь, діалог між традицією та інновацією (Мележик, 2024).

Після явних агресивних дій на території України у 2014 році контент сучасного мистецтва суттєво змінюється. Творчий простір наповнюється мілітаризованими образами. У пошуках відповідних архетипів мистецтво актуалізує для широкого загалу козацьку добу: відбувається, так би мовити, трансполяція звияг українського козацтва на сучасного воїна-захисника. Колоритні фігури козака-характерника, кобзаря стають популярним елементом образотворчого мистецтва, а співвідносні з козацтвом оселедець, люлька, шаровари набувають нових значень. Так звана «воєнна» творчість оспівує такі цінності, як лицарство, звияги, стійкість, самопожертва, бойове братерство тощо. Трансформація мистецької ідеології викликана дійсністю, у якій перебуває країна. Адже мистецтво не лише впливає на реципієнта: творчий процес відповідає на запити суспільства.

Сучасна пісенна творчість, перегукуючись з козацькими думами, піснями вояків УПА, покликана підтримати бойовий дух, підкреслити хоробрість захисників і захисниць сьогодення. Традиційні твори звучать тепер по-новому й знаходять відгук у серцях наших співгромадян. Засоби масової інформації, соціальні мережі, месенджери дозволяють досить швидко поширити ці пісні на загал. А доступні ІТ-технології дають змогу звичайним українцям активно долучатися до когорти артистів (прикладом може слугувати переспівана тисячами «Ой у лузі червона калина»), що по-справжньому робить популярні пісні народними. Значна кількість переглядів сучасних героїчних пісень свідчить про зростання соціальної, політичної та оборонної свідомості.

Пересувні інтерактивні художні та фотовиставки презентують сучасні візії на перебіг воєнних подій. Вагомий вплив на оборонну свідомість мають розташовані в кожному місті й містечку алеї героїв із портретами загиблих земляків, що нагадують про ту страшну ціну, яку український народ платить за свою свободу, незалежність та самоідентифікацію.

Інноваційним підходом до створення патріотично-виховного простору міст вважаємо такий вид художнього мистецтва, як мурал. Ці зображення великого розміру, розташовані не в музеї, а на видноті, доступні кожному, впливають на емоційно-чуттєву сферу. Зазначимо, що серед інших видів живопису мурал стає досить потужним інструментом впливу на соціальну й політичну свідомість. Цей вид художнього мистецтва також наповнюється мілітарними образами, стає носієм інформації про переможні чи трагічні події сьогодення, увічніює сучасних героїв, що через підсвідому співучасть викликає гордість. А використання в муралах традиційних образотворчих елементів і колористики пробуджують у глядача національну ідентичність.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Підсумовуючи, зазначимо, що український народ зберігав свою ідентичність та історичну тяглість пропри складні періоди бездержавності, політичної залежності й навіть культурного тиску. Це стало можливим завдяки традиціям, мові, мистецтву. Мистецтво як автономна адаптивна система набуває сакрального значення для українців, особливо в скрутні часи, у періоди нестабільності. Воно апелює до ціннісних орієнтирів, які ментально схвалюються українцями, та створює умови для діалогу в суспільстві на значущі теми. Крім того, мистецтво досить оперативно реагує на зміни в соціально-політичній сфері, а вироблені протягом століть традиційні архетипи стають потужним інструментом формування національної свідомості та ідентичності.

Сучасне українське мистецтво є своєрідним «лакмусом», який віддзеркалює нагальні потреби суспільства та прагне їх задовольнити. Ґрунтуючись на традиційному народному, сучасне мистецтво актуалізує героїчні образи козацького минулого, пропагуючи сміливість, звитягу, самопожертву заради високої мети, які ментально близькі українцям, як і категорії працелюбності, доброзичливості, гостинності. Тому в нинішньому протистоянні агресії мистецтво стає не лише виразником національної ідентичності, а й формує оборонну свідомість наших земляків.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в проведенні прикладних розвідок на межі мистецтва й психології з метою визначення його ролі у формуванні національної ідентичності та оборонної свідомості. Продуктивним також вважаємо більш глибокий аналіз засобів мистецтва, особливо сучасних його видів, у закладах освіти та на інших майданчиках. Це створить базу для розуміння його сутності серед широких верств населення, що зрештою приведе до підвищення ефективності впливу мистецтва на формування національної ідентичності та оборонної свідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Денисюк, Ж. З. (2025). Українська культурна ідентичність як основа національної стійкості та культурної політики. *Культурологічний альманах*, (1), 309-315. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.35>
2. Пономарьов, А., Артюх, Л., Бетехтіна, Т., Боряк, О., Горленко, В., Гребінь, І., Конвай, В., Косміна, Т., Курочкін, О., Ніколаєва, Т., Сироткін, В., Скрипник, Г., Стаценко, Н., & Щербін, Г. (1994). *Українська минущина*. Либідь.
3. Дубяга, А. П. (2022). Створення всеохоплюючої системи національно-патріотичного виховання на Донеччині. У Д. Малєєв (Ред.), *Освіта Донеччини: історія, сьогодення та майбутнє* (с. 292–296). Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. <https://publishing.logos-science.com/index.php/books/article/view/304/304>
4. Дубяга, А. П. (2018). Історична пам'ять як ключовий чинник гібридної війни в Україні. *Історичні та політологічні дослідження. Трансформація історичної пам'яті, (специвипуск)*, 252–256. <https://jhpr.donnu.edu.ua/article/view/5143>
5. Дяченко, А. (2023). Аналіз представлення національної ідентичності й культурної спадщини в образотворчих мистецтвах країн Балтії та України. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 65(1), 97–103. https://www.aphn-journal.in.ua/archive/65_2023/part_1/15.pdf
6. Залізник, Л. (2019) *Стародавня історія України*. Темпора.
7. Касьян, Т. К. (2018). Роль мистецтва у формуванні національної ідентичності. *Вісник Черкаського університету*, 6, 57–61. <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/2571>
8. Мазур, Б. М. (2020). Сучасне мистецтво як інструмент формування свідомості суспільства. *Мистецтвознавчі записки*, 37, 34–37.
9. Мележик, Ю. М. (2024). Передумови та тенденції розвитку сучасного образотворчого мистецтва (друга половина XX – початок XXI століття). *Український мистецтвознавчий дискурс*, 6, 81–87.

THE ORIGINS OF CONTEMPORARY UKRAINIAN ART AND ITS INFLUENCE ON THE FORMATION OF NATIONAL IDENTITY AND DEFENSE CONSCIOUSNESS

Olena Skrypnychenko,
Deputy Director, Art Teacher,
Sloviansk Secondary Education Institution of I-III Degrees No. 17
of the Sloviansk City Council of Donetsk Region
Sloviansk, Ukraine
ORCID ID 0009-0001-9048-631X
elenaskripnicenko3@gmail.com

Abstract. This article investigates the origins of contemporary Ukrainian art, its distinctive characteristics, and its role in shaping Ukrainian national identity and defense consciousness during wartime. The study addresses the absence of sustained traditions in national-patriotic education, caused by Ukraine's relatively recent statehood, prolonged periods of statelessness, and politically biased historical research that created conditions for cultivating inferiority complexes among Ukrainian citizens.

The research employs a comprehensive methodological approach including theoretical-analytical methods for examining existing scholarly sources, historical retrospection to trace the development of Ukrainian art from its origins to contemporary manifestations, and comparative

analysis to evaluate art's influence on national identity formation across different historical periods.

The study establishes that Ukrainian art has deep roots extending to the period of agricultural development on Ukrainian lands, characterized by archetypal elements such as agricultural themes, religiosity (both Christian and pre-Christian calendar traditions), and value orientations emphasizing family, labor, and natural beauty. These traditional archetypes are actualized in response to contemporary challenges, as art rapidly adapts to historical circumstances and societal demands.

Post-2014, following overt Russian aggression, Ukrainian art content underwent significant transformation, becoming filled with militarized images that actualize the Cossack era and transpose historical heroic exploits onto modern defenders. Contemporary artistic expression, including songs echoing Cossack ballads and UPA fighters' melodies, interactive art exhibitions, memorial alleys with portraits of fallen heroes, and large-scale murals featuring military imagery and traditional visual elements, actively influences the emotional sphere of society.

The research demonstrates that art functions as an autonomous adaptive system with sacred significance for Ukrainians, particularly during periods of instability. It appeals to mentally endorsed value orientations, creates conditions for societal dialogue on significant themes, and serves as a powerful instrument for forming national consciousness and identity. Contemporary Ukrainian art acts as a litmus test reflecting urgent societal needs while simultaneously shaping defense consciousness among citizens. The study concludes that further applied research at the intersection of art and psychology is needed to determine art's effectiveness in educational institutions and public spaces.

Keywords: traditional Ukrainian art; modern Ukrainian art; origins of modern Ukrainian art; Ukrainian national identity; defense consciousness.

REFERENCES

1. Denysiuk, Zh. Z. (2025). *Ukrainska kulturna identychnist yak osnova natsionalnoi stiikosti ta kulturnoi polityky* [Ukrainian cultural identity as the basis of national stability and cultural policy]. *Kulturolohichniy almanakh*, 1, 309–315. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.35> [in Ukrainian].
2. Ponomarov, A., Artiukh, L., Betekhtina, T., Boriak, O., Horlenko, B., Hrebin, I., Konvay, V., Kosmina, T., Kurochkin, O., Nikolaeva, T., Syrotkin, V., Skrypnyk, H., Statsenko, N., & Shcherbin, H. (1994). *Ukrainska mynuvshchyna* [Ukrainian past]. *Iliustrovanyi etnohrafichniy dovidnyk*. Lybid [in Ukrainian].
3. Dubiaha, A. P. (2022). *Stvorennia vseokhopliuiuchoi systemy natsionalno-patriotynoho vykhovannia na Donechchyni* [Creation of a comprehensive system of national-patriotic education in the Donetsk region]. In D. Maleev (Ed.) *Naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu «Osvita Donechchyny: istoriia, sohodennia ta maibutnie» z nahody 90-yi richnytsi zasnuvannia Donetskoi oblasti* [Education in Donetsk Oblast: History, Present, and Future. Collection of Abstracts of Reports of a Scientific and Practical Conference with International Participation, Kyiv-Kramatorsk, September 06, 2022.] Kyiv (pp. 292–296). <https://publishing.logos-science.com/index.php/books/article/view/304/> 304 [in Ukrainian].
4. Dubiaha, A.P. (2018). *Istorychna pamiat yak kliuchovyi chynnyk hibrydnoi viiny v Ukraini* [Historical memory as a key factor in hybrid warfare in Ukraine]. *Istorychni ta politolohichni doslidzhennia. Transformatsiia storychnoi pamiaty*. Spetsialnyi vypusk, 252–256. <https://jhpr.donnu.edu.ua/article/view/5143> [in Ukrainian].
5. Diachenko, A. (2023). *Analiz predstavlennia natsionalnoi identychnosti y kulturnoi spadshchyny v obrazotvorchykh mystetstvakh krain Baltii ta Ukrainy* [Analysis of the representation of national identity and cultural heritage in the visual arts of the Baltic countries and Ukraine]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 65(1), 97–103 [in Ukrainian].
6. Zalizniak, L. (2019) *Starodavnia istoriia Ukrainy* [Ancient history of Ukraine]. Kyiv. Tempora [in Ukrainian].

7. Kasian, T. K. (2018). Rol mystetstva u formuvanni natsionalnoi identychnosti [The role of art in the formation of national identity]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu*, 6, 57–61 [in Ukrainian].
8. Mazur, B. M. (2020). Suchasne mystetstvo yak instrument formuvannia svidomosti suspilstva [Contemporary art as a tool for shaping social consciousness]. *Mystetstvoznavchi zapysky*, 37, 34–37 [in Ukrainian].
9. Melezhyk, Yu. M. (2024). Peredumovy ta tendentsii rozvytku suchasnoho obrazotvorchoho mystetstva (druha polovyna KhKh – pochatok KhKhI stolittia) [Prerequisites and trends in the development of modern fine art (second half of the 20th - beginning of the 21st century)]. *Ukrainskyi mystetstvoznavchyi dyskurs*, 6, 81–87 [in Ukrainian].

Матеріали надійшли до редакції
03.10.2025 р.